

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

İki Ayda Bir Yayınlanır.

Sahibi

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Adına
Prof.Dr.Turan YAZGAN

Yazı İşleri Müdürü

Saadet Pınar Yıldırım

Tashih

Fahrettin ÖZTOPRAK

İdarehane

Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi,
Belediye Sarayı Arkası,
Saraçhane/İSTANBUL
Telefon: 511 10 06 - 511 18 33
Posta Çeki Hesabı: 141720

Dizgi

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Yuluğ Tekin Dizgi Merkezi

Baskı

ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri Tel: (22) 36 00 51 - ESKİŞEHİR

Abone Bedeli

Yurtiçi: 200.000 TL. Yurtdışı: 75 DM

81

ARALIK 1992

ELMALI'LI BİR MUTASAVVIF ŞÂİR: ÜMMÎ SİNÂN HALVETÎ

Mustafa Tatçı¹

I. HAYATI

Şeyh Mustafa Lutfî'nin "Tuhfe"sinde "tarikat ve hakikatin mürşidi"² diye tanıtilen Ümmî Sinân, Antalya'nın Elmalı kazasında doğup büyüyen büyük bir Türk-İslâm sûfî-şairidir. Bir beytinde kendisinden ve doğum yerinden bahsederek, manevî makamıyla da ilgi kuran mutasavvıf, şöyle der:

*İsm-i a'zam bî-nişân ü lâ-mekân şehri dendür
Şehr-i Elmalu Sinân Ümmî okurlar aduma*

Ümmî Sinan'ın asıl adı Yusuf'tur. "Ümmî Sinan" lakabı olsa gerektir. Mutasavvıf şairimizin doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Fakat bazı ipuçların değerlendirilecek olursak, O'nun doğum tarihini 1563'lü yıllarda arayabiliriz. Şöyle ki; XVII. yüzyılın meşhur mutasavvıf Niyazî-i Mısri, Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği bir velidir. Pek çok eser yazmış, bu eserlerinde şeyhinden de bahsetmiştir. Mısri'nin eserlerinden birisi kendi el yazısıyla mevcut olan "Hatıratı"dır. Bir diğeri ise, İrfan Sofraları³ adlı eseridir. Mısri'nin - ileride metnini yazacağımız şeyhinin vefaata düştüğü tarih manzumesinden anlaşılacağı üzere, şeyhi Ümmî Sinan M. 1657 tarihinde vefaat etmiştir. Bu tarihte Niyazî-i Mısri tam kırk yaşındadır. Şeyhi de vefaat ettiğinde 90 yaşın üzerindedir. Böylece vefaat tarihi olan 1657'den en az 90 sene geri gitmemiz gerekmektedir. Bir başka tahminimiz ise şudur; Ümmî Sinan, Halvetî büyüklerinden Eroğlu Nuriye mensuptur. Eroğlu, 1603 (M) tarihinde vefât etmiştir. Tarikatlarda hilafet yaşı en az kırktır, Ümmî Sinan hilafete geçtiğinde de 40 yaşından az olmayacağından dolayı, 1603 tarihinden 40 sene evveline gidersek 1563 tarihi karşımıza çıkar. İşte en basit bir tahminle Ümmî Sinan'ın doğum tarihi Miladi 1563 veya bu

¹ Gazi Eğitim Fak. Öğretim Görevlisi.

² Mustafa Lutfî, Tuhfetü'l-Âsrî Fi-Menakıb-i Mısri, Bursa 1309, sayfa 20.

³ Niyazî Mısri, Kelimat-ı Kudsiyye, Müellif Hatı, Bursa İ. Halk Ktp. Orhan Gazi Bl. NO. 690; İrfan Sofraları, Çev. Süleyman Ateş, Ank. 1971.

tarihin bir kaç sene yukarısı olabilir.

Elmalı'yı manevî şahsında temsil edecek kadar şöhret sahibi olan mutasavvıfımız, şairin;

*Zahirde dırahsanlü batında cevâhirdân
Elmalı diyüp geçmez bir dil ki ola insan*

(Mustafa Lutfi)

diye belirttiği üzere gerçekten devrinde geniş bir çevreyi tesiri altına almış, ilmi ve fazlıyla pek çok kişinin gönlünde taht kurmuştur. Bu şöhretli mutasavvıfın hayatı hakkında ise, şöhreti kadar malumatımız yoktur. Ümmî Sinan, Halvetî büyüklerinden Eroğlu Nurî Efendi'ye intisap etmiş, şeyhi Eroğlu vefa edince (M. 1603) onun yerine Halvetiyenin şeyhi olmuştur. Bu büyük şeyh, sadece tasavvufi irşadda kalmayıp, devrinde ve bugün kendi adıyla anılan medresede de zahiri ilimlerle alakalı dersler vermiştir.

Ümmî Sinan Efendi'nin ölümü yukarıda belirtildiği gibi M. 1567 tarihinde. Bu konuyla ilgili iki kesin belge mevcuttur. Birincisi Niyazî-i Mısıri'ye ait tarih manzumesidir ve Mısıri'nin divanında yoktur. Söz konusu şiir "Velehu mersiyye-i tarih-i Şeyh Ümmî Sinan k. s." başlığıyla kaydedilmiş olup, Elmalı İlçe Halk kütüphanesine bağışlanan mühim bir yazma eserin 400. sayfasında olup şöyledir¹.

*Uğradı can yine matem üsdüne
Olmaya bir nâle nâlem üsdüne
Can u dil meksûf u mansûf oldular
Kara gün doğdu bu hânem üsdüne
Fezîmün suyu yırlıdan od çıkar
Yaraşur bana ki yanem üsdüne
Yıkılıp mey-hâne hiç mey kalmadı
Bir eşik bulam mı yatam üsdüne
Geldi Şeyhimün Niyazî tarihi
San kıyamet kopdı âlem üsdüne (sene 1067/M. 1657)*

Mutasavvıf şâirin vefaatıyla ilgili ikinci belge gene aynı eserin 36. sayfasındaki bir kayıttır. Bu kayıt, Ümmî Sinan'ın oğlu Süleyman Efendi tarafından yazılmıştır. Aşağıya aynen alıyorum:

"Merhum ve mağfûrunleli Ümmî Sinân Efendi İsmuhu Yusuf Efendi. Dar-ı dünyadan dar-ı âhirete intikal itdüğü sene seb'a sittîn ü elf-Medfun fi Elmalı Sene 1067 (Milâdî 1657). Fîşehr-i Cemaziy'l-ahirîn yigirmi beşinci gicesi vaki' olup dünyadan ahirete intikâl idüp salı günü dahve-i kübradan hâksiyaha tapsurıldı. Nevverallahu merkadilhu ve Rahmettullahi ve kuddise sırrehu".

Buraya kadar hülâsa ettiğimiz bilgiyi göz önünde bulundurarak şunu diyebiliriz: Yusuf Ümmî Sinan el-Halvetî'nin doğum yeri, tarikati, vefa tarih ve türbesi bilinmekte, ailesi ve tahsiliyle ilgili bilgilerimiz yetersiz kalmaktadır. Mutasavvıfımızın türbesi bugün Elmalı'da bir ziyaret mahallî

¹ Yazmanın künyesi şöyledir: Mecmua, Elmalı İ. H. Ktp. Tj. No: 43/2, 21x15 cm. Meşin kaplı, 19/21 satırlı, 320 yaprak, İst. tarihi 1138 (M. 1725).

olup, türbe son olarak 1959 senesinde bir tamirat geçirmiştir. Adı geçen türbe aynı zamanda Ümmî Sinan'ın kendi adıyla anılan camii kenarındadır¹.

II. ÜMMİ SİNÂN'IN TARİKATI HALVETİYYE VE SİLSİLESİ

Ümmî Sinan Efendi, Halvetiyye tarikatının Ahmediyye şubesine bağlı bir mürididir. Bu tarikat, adını kurucusu Ebu Abdullah Siraceddin Ömer b. Ekmeleddin el-Lahcî Halvetî (Vef. 1349 veya 1397) adlı zatdan almıştır. Bu zat, Tebriz, Mısır ve Hicaz gibi yerlerde irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Ömer Halvetî, tenha yerlerde ibadet ve zikretmeyi çok sevdiği ve boş bir çınar ağacının içinde yalnız kalarak ibadet ettiği için bu tarikat O'nun bu zevk ve fitratına istinaden "Halvetiyye" diye adlandırılmıştır. Şunu da belirtelim ki, Halvetî gibi Halvet zevkiyle yaşar, Halvetteki ibadet ve zikirden hoşlanırlar, tabii olarak inceleme konumuz olan Ümmî Sinan Hazretleri de, aynı meşreptedir².

Anadolu'ya ve genel olarak Türklerin hayatına, Halvetilerce pîr-i sâni (ikinci pîr) kabul edilen Seyyid Yahya-yı Şirvanî (vef. 1457) tarafından giren bu manevî yol, daha sonra dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollar, kurucularıyla beraber aşağıya kaydedilmiştir.

1- Ruşeniyye: Aydınlı Dede Ömer Rüşeni (vef. 1504) tarafından kurulmuştur.

2- Cemaliyye: Cemal el-Halvetî (vef. 1457) tarafından kurulmuştur.

3- Ahmediyye: Ahmed Şemseddin Marmaravî (vef. 1504) tarafından kurulmuştur.

4- Şemsiyye: Şemseddin Sivasî (vef. 1597) tarafından kurulmuştur.

Ümmî Sinan Halvetî'nin mensubu olduğu tarikat kolu, Ahmed Şemseddin-Marmaravî (Yiğitbaşı) tarafından teessüs etmiş olup bu zattan Vehhab Ümmî (vef. 1595)'ye, O³ ondan Eroğlu Hazretleri (vef. 1603)'ne intikal etmiş, bu zattan da Ummî Sinan'a geçmiştir. Silsile geriye doğru, Yiğitbaşı Hazretlerinden Yahya-yı Şirvanî'ye ve büyük Halvetî müridleri vasıtasıyla Hz. Ali'ye ve ondan Hz. Peygamber'e ulaşır.

Halvetiler bilindiği üzere 'seyr-i sülûklarını nefis merhalelerini aşarak tamamlarlar. Nefs-i safiyyeye ulaşmak için Kur'an-ı Kerim'den yedi esmaullah (Allah'ın yedi ismi) zikredilir. Tarikatın evradı, Yahya-yı Şirvanî tarafından tanzim edilen "Vird-i Settar"dır. Bu vird, sonradan müceddid müridler tarafından küçük değişiklikler yapılarak günümüze kadar gelmiştir. Yüzlerce vird-i settar şerhi ve nüshasının kütüphanelerimizi doldurduğunu söyleyecek olursak, Halvetî tarikatının yayılma oranı da ortaya çıkar.

1 Bkz. Abdullah Ekiz, Sinan Ümmî Ve Ahfadı, Ankara 1962, s. 52.

2 Halvetilerle ilgili bilgi için bkz. Hulvî-zade Cemaleddin, Lemazat-ı Hulviyye, Süleymaniye/Hacı Mahmud Bl. NO. 430, nr. 118 a-151b; Y. Nuri Öztürk, Kuşadalı İbrahim Halveti, İsf. 1982, s. 22 vd..

3 Bu zatın da Eroğlu Nûrî ve Ümmî Sinan gibi tamamen Yunus Emre tesirinde tertibli bir divanı vardır. Bir nüshası için bkz. Valûb Ümmî, Divanı, Ankara 1987, (Hazırlayan Ali Torun, G.Ü. Ş.B.E., Yüksek Lisans Tezi, basılmamış) Bütün bu silsile en geniş bir şekilde Gazzî-zade'nin Tuhfetül-Asrî fi Menakıb-ı Mısri (Bursa 1309) adlı eserinde anlatılmaktadır.

Ümmî Sinan Hazretleri Divanı'nda kendi anlayış ve düşüncesini, tarikatının inceliklerini, "Vahdet-i Vücut" inancı dairesi içinde vermektedir, o'nun tasavvufi düşüncelerinde açık bir tabirle insan, varlık, bilgi ve aşk gibi temel kavram yorumlamalarında Yunus Emre, Mevlana veyahut Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi büyüklerin fikir ve anlayışlarıyla bir farklılık görülemez. Şu bir gerçektir ki, Ümmî Sinan, büyük Halvetî Şeyhlerinden Bâyezîd-i Bestâmî, Cüneyd-i Bağdadî, Maruf-ı Kerhî yahut Ekberîyye yolunun büyük önderi Şeyhü'l-Ekber M. Arabî ne düşünüyorsa, O'nların düşündüklerini Türkçe, sade fakat derin bir ifade gücüne sahip olan şiir dili ile düşünüyordu.

Bu bahsi kapamadan evvel, Ümmî Sinan'ın kendi silsilesini işlediği manzumeden de bahsetmek yerinde olur. Her mutasavvıf gibi velimiz de kendinden önce gelen tarikat büyüklerini bir "manzum silsile-name" ile anlatmaktadır. Yeri gelmişken şu hususu söylemekte fayda vardır, silsile-nameler, bir şahsın kültür tarihimizdeki hakiki yerini belirler. Bu açıdan ehemmiyetleri büyüktür. Ümmî Sinan, Halvetî olmakla, kendinden önce gelen bütün Halvetî meşayihunun bir özeti gibidir. O, bu açıdan zor elde edilebilecek olan bir ledünnî (tasavvufî) bilginin zamanında son temsilcisi, son sözcüsüdür. İşte, O'nun tasavvufî düşüncelerine girmeden önce silsilesinin düşüncelerini bilmek gerekir.

Ümmî Sinan kendi silsilesini anlattığı uzun şiirinde Hz. Peygamber'den kendi zamanına gelinceye kadar bütün meşâyihun ismini verir. Bu silsile çok meşhur olduğu için Pir-i Sanî Yahyâ-yı Şirvanî'den itibaren alıyorum:

*Ol dahi bil anı Seyyid-i Yahyâ'ya telkîn eyledi
Anun için Fahr-i Acem zikr olan irfânıdır*

*Ol dahi bil kim pîr-i Molla'ya telkin eyledi
Anun için 'ilm-i zâhir ilm-i bâtın kânıdır*

*Ol dahi Tacü'd-dîn Kayserî'ye telkîn eyledi
Anun için ilm-i sırrı 'ilm-i Hak pinhânıdır*

*Ol dahi Alaeddin 'Uşşakî'ye telkîn eyledi
Anun için 'asr-ı 'alem dertlerinün dermânıdır*

*Ol dahi fehmi Şemsüddin'e telkîn eyledi
Anun için bu tarikat ehlinün merdânıdır*

*Ol dahi Vehhâb-ı Elmalî'ya telkîn eyledi
Anun için ol Muhammed nûrının mihmânıdır*

*Ol dahi bil ahı Eroğlu'na terkin eyledi
Anun için zat-ı Hak'da irdüğü Rahmânî'dür.*

*Ol dahi bil kim Sinan Ümmî'ye telkîn eyledi
Anun için kurulan sadıklarun meydânıdır*

Ümmî Sinan'ın bu manzum silsilesi daha sonra, Halifesi Niyâzî-i Mısrî

tarafından "İrfan Sofraları" adlı kitapta, mensür olarak tekrar yazılmıştır¹.

Mutasavvıfımız, söz konusu silsileden anlaşılacağı kadarıyla Eroğlu Nurî'nin halifesidir. Eroğlu Nurî, yukarıda söylediğimiz gibi Yunus Emre muakkibi bir sufi/sâirdir. ummî Sinan bu şöhretli veliyi şöyle anlatır:

*Ümmî Sinân Eydür Eroğlu dirler
İsmine şeyhümün iller içinde*

Eroğlu'na mensup olmakla birlikte, Niyazî-i Mısırî'nin, Kâriî Mısırî adlı bir halifesinin kaydettiği bir notdan öğrendiğimize göre ummî Sinan, nefis makamlarını şeyhinden ikmal ettikten sonra hilafet makamını Mazhar Sultan'dan elde etmiştir. Kariî Mısırî'nin bu notunu aynen alıyorum:

"... Ümmî Sinan Elmalılı Ks. hazretlerinin oğlu Murtaza Çelebî'den işittiğime göre Ümmî Sinan ks. Usûl'-ı yedi esmayı önce Sultan Eroğlu (ks.)'ndan almış, Onu vefaâtından sonra da fûru'ı esma-ı İlahiyyeyi de Abdülvehhab Sultanın halifesi Mazhar Sultandan (vef.?) telakkî eylemiştir. (Kâri-i Mısırî) Müellif Hazretleri (Niyazi-i Mısırî) ise esmayı, Şeyhi Ümmî Sinan Elmalılı ks.dan almış, Onun vefaâtından sonra da iki ismi Ümmî Sinan'ın halifesi Kütahyalı Müslihiddin Efendi'den telakkî eylemiştir. (Kâri-i Mısırî)"².

Biz bu notu gördükten sonra Ümmî Sinân Efendî'nin divanı'ndaki "Efendüm Mazharî sultan fedâdur yoluna cân u baş" nakaratıyla biten murabbayı daha iyi değerlendirebiliriz. Gerçekten Velimiz, şeyhi Eroğlu için müstakil bir şiir yazmamıştır. Fakat sülûkunu tamamlatan Mazharî sultan için yazmıştır. Bu murabbanın son iki bendi şöyledir:

*Ey â canlar can fedadur yoluna can u baş
Bî-hakkı âyet-i Kur'ân fedâdur yoluna can u baş
Gönüller derdine derman fedadur yoluna can u baş
Efendüm Mazharî Sultan fedâdur yoluna can u baş*

*Sinân Ümmî senün yolunda bir kâsır keşifündür
Hemîşe mürüvvetün umar ki bir aciz ü zayıfundur
Terahhum kıl kerem eyle ki bî-çâre nâhifündür
Efendüm Mazharî sultân fedâdur yoluna cân u baş*

III. ÜMMÎ SİNÂN'IN ESERLERİ, ŞÖHRETİ, SAN'ATI VE TESİRLERİ

Edebiyat tarihimizde hususiyile mutasavvıf şairlerimiz arasından şöhrete kavuşmuş iki ayrı Ümmî Sinan vardır. Bu iki Ümmî Sinan birbiriyle karıştırılarak gelmiştir. Bundan bizim inceleme alanımıza girmeyen Ümmî Sinan, daha çok Sinan Ümmî diye anılmış olup Halvetî tarikatının Sinaniyye koluna müntesiptir. Asıl adı ise, İbrahim'dir. Bu zatın doğumu için Karaman veya Bursa diyenler bulunmaktadır. İbrahim Sinan Ümmî, İstanbul'da 1568 tarihinde vefaât etmiştir. Şiirlerini havî bir mecmuası mevcut olan mutasavvıf şairin şiirleri Yunus tarzıdır ve Yusuf Ümmî Sinan'ın şiirleriyle

1 N. Mısırî, İrfan Sofraları, s. 92.

2 N. Mısırî, a.g. e., s. 95.

karışacak kadar benzerlik göstermektedir.

Yusuf Ümmî Sinan'ın iki eseri vardır. Bunlardan birincisi, *Divân-ı İlahiyat*'tır. Diğer eseri, *Kutbü'l-Meanî* adıyla kaleme alınan dini-tasavvufî mensûr bir vaa'z kitabıdır. Müellif hattı Elmalı'da mevcut iken kaybolmuştur. Yusuf Ü. Sinan'ın Türk-İslam kültür tarihi içinde yer edinmesini sağlayan ve şöhretini temin eden eseri şüphesiz *Divan-ı İlahiyyat*'tır. Bu divanda iki yüz civarında İlahî ve nutuk mevcuttur. Bu şiirlerinde Yusuf Ümmî Sinân çoğunlukla aruz veznini kullanmış, az da olsa, heceyle şiir yazmıştır. Tabii aruzlu şiirlerde vezin hataları mevcuttur. Zira bütün mutasavvıf şairler gibi mutasavvıfımız da şiiri san'atkarane olarak değil, bir irşad vasıtası olarak kullanmaktadır. Ümmî Sinan'ın söz konusu divanı bir "*divan-ı İlahiyat*"¹ olup hurûf-ı hecâ (elif-be-te) ile tertib edilmiştir. İçinde dağınık olmakla birlikte tasavvufî tevhid, münâcât, iştişâ, Na't, devriyye, *Hayvân-nâme* gibi türler de bulunmaktadır. Şairimiz aynen Yunus Emre ve O'nun ilk takipçileri Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu Rumî vb. gibi, İlahilerinde hakîkî aşkı, nefis terbiyesini, İlâhî merhaleleri insan-ı kâmil anlayışını, umumî olarak Allah ve peygamber muhabbetini dile getirmektedir. Mutasavvıfta, diğer vahdet-i vücudçular gibi derin bir varlık bilgisi ve insan anlayışı vardır. Bu anlayışını o, samimi ve coşkulu bir ifade ile aktarmaktadır.

Şiirler, sade sayılabilecek bir Türkçe ile kaleme alınmakla birlikte, tasavvufî ıstılahlar ve motifler bu sâdeliğe derin bir fikir yoğunluğu kazandırmaktadır.

Umumi Sinân kendinden evvel ve sonra gelen bazı mutasavvıf şâirler gibi mizahtan da hoşlanmış olacak ki, daha çok sosyal ve tasavvufî tenkid vasıtası olarak kullanılan ve bugüne kadar pek işlenmeyen "*hayvân-nâme*" türünde de şiir kaleme almıştır. Mutasavvıfımız divanındaki hayvân-nâme, mizahî-mecazî, tasavvufî bir tenkid olup "*nefsi*" insanı anlatır.

*Leylek binâ yapmağa cem eylemiş çamurı
Kurna düzer kabakdan hamamcılık zamîri*

matla'lı şiir, Yunus Emre'nin "*Çıkdım Erik dalına...*" matlaıyla başlayan meşhur şathiyyesi ve mecazî yoğunluğu olan benzeri şiirlerin devanını sayılabilir. Tasavvufî bu tür şiirleri biz henüz incelenmeyen bir konu olduğu için kısmen bahsetmek istiyoruz:

*Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş Kırım suyun içmege*

diyen Kaygusuz²

*Kurbağa düğün itmiş leglekden kız almağa
Angit imâm toy müezzin gelmiş nikâh kıymaga*

1 *Divan* aynı zamanda basılmış olup künyesi şöyledir: Ümmî Sinan *Divan*, H. 1299, baskı, Yalvaçlı Şeyh Süleyman Efendi'ye ait.

2 *Şiirler için bkz. Abdurrahman Güznel, Kaygusuz Abdal, Ank. 1981.*

diyen Azbî Mustafa Çavuş¹.

*Seyr eyledim cihânı halk bendile giriftâr
Azadlar bölüğünde yok dertlülere timâr*

*Gökden top yuvarlandı koz ağacıra düşdi
Yadlar bilişler çokluk savaşuban yağmalar*

diyen Şeyh Suhûfî Mehmed (Bursavî)² gibi, Ümmî Sinan, aynı geleneğe uyup, kendinden önceki mutasavvıf şairlerin izini takiplemiştir. Şiirin tamamı şöyledir:

*Leylek binâ yapmağa cem eylemiş çamurı
Kurna düzer kabakdan hamamcılık zamirı
Kartal kadılık almış saksagan muhzır olmiş
Kurbağa yeşil geymiş eydür menem emiri
Kuzgun karpuz eylemiş bir arducın başına
Çıkmış bir su bogası ugurlayup kemiri
Dimdük kavak yapragın kaftan idüp geymege
Sirtunda kara keçe kürk geyersin samurı
Un yogurduk hamurdan etmek idüp satmaga
Key sakın gafil olma ekşidürsin hamırı
kuyumcısın kalpazan usta görsün iş bozan
Altun gümüş satarsın bakır ile demiri*

*Ümmî Sinan bu sözün ma'nisini anlayan
İbrahim'in putını bulsa yıkar yemiri*

Ümmî Sinan, şiirlerinde lakabı "Ümmî Sinan" terkiibini mahlas olarak kullanır. Bu mahlas bazan vezin gereği Sinân Ümmî olabilmektedir.

Tasavvuf edebiyatımızın güçlü temsilcilerinden olan şairimizin te'siri özellikle bulunduğu çevre olan Antalya, Elmalı ve havalisiyle, Afyon, Denizli, Uşak ve Kütahya gibi şehirlerde yoğunluk kazanmaktadır. Daha sonra, halifesi Niyazî-i Mısri'nin vaa'z ve sohbetlerindeki cazibe, Ummî Sinan'ın şöhretini saray çevresine kadar duyurmuştur. Devlet ricâlinin isteği üzerine Ümmî Sinân, oğullarından birini Mısri'yle beraber bir defa İstanbul'a göndermiştir. Saray çevresine kadar uzanan bu şöhret bir yana, meclislerde bir yana, meclislerde okuna gelen bestelenmiş İlahileriyle, yaygın keramet ve olaganüstü halleriyle, ahlak ve fazileti, yetiştirdiği olgun ve san'atkar derviş-şairleriyle Ümmî Sinân edebiyat tarihimizin incelenmeye değer şahsiyetlerindedir. Ümmî Sinân'ın dikkate değer bir yanı da müderris olmasıdır. Gündüzleri kendi adıyla anılan medersede verdiği dersler,

1 Azbî Mustafa Çavuş (Nerdüban Köyü/İstanbul/Bektaşî Dergahı şeyhi) *Divan, Millet Ktp, Pertev Paşa Bl. Yz. No. 401, sayfa 67.*

2 Bu şiir ve şairin hayatı için, bkz. Muhammed Şemsedin Ulusoy, *Gülzar-ı Mısri, (müellif hattı, bir kopyası elimizde), sayfa 160.*

gecerletekdedeki tasavvufi vaa'z ve nasihatleriyle O, zahiri ilimlerle âmil, hem bâtinî ilimlerle ârif olan müstesna bir şahsiyettir. Bu açıdan şeriat ulemasıyla tarikat uleması arasındaki - esasen olmaması gereken - temelsiz çatışmaya girmemiştir. Bu özelliğiyle mürşidimiz, olumsuz tavırlar ve çatışmalar göstermeyen bir mükemmellik sergilemektedir.

Ummî Sinan'ın bütün bu güzel hasletlerinin yanında, daha önemli ve zikredilmesi gereken bir başka özelliği daha vardır. Çağında, toplumdan, toplumun dertlerinden kendini sorumlu tutan ve mes'uliyet şuuruyla hareket eden velimiz, tasavvufun, dolayısıyla da bütün kâmil mutasavvıfların sâhip olduğu dinamizi, kabul ederek, bunu pratikte yaşamış ve yaşatmaya çalışmıştır. Gerçekte dışa dönük ve cemiyet içinde yaşayan mutasavvıf günümüzde halâ içe dönük ve cemiyetten uzak olarak yaşadığı söylene gelmiştir. Ummî Sinan gerek yaşayışıyla ve gerekse şiirleriyle tasavvufi hayat anlayışını ortaya koymakta, çağının tenkidini yapmaktadır. Şu mısralarda O'nun bu konularda bazı görüşleri bulunmaktadır:

*Ey gönül bak kâinata gör cilânın halini
Âhir olmuşdur semânun vâdesi gözle buni
Zirâ çok dürli alâmet zâhir oldı bir birin
Maşrık u mağrîb arası geydi cehlün zulmini
Fakîrun hâlin sorarsan pür-şikayet Tanrı'dan
Hırs u nefsün ıgvasıyla şeytân almış sabrını
Hıbb-ı dünya balçığıyla yaptı hayrun kapısın
Kaplamişdur hırsu u gaflet agniyanun gönlünü
Alimin ilmin sorarsan şöyledür bahsi müdam
Ebced öğrense bir oğlan satmak ister ilmini*

*Ne hatunlarda hayâ var ne kız-oğlanda edeb
Ne yiğitlerde kemalat var görenler fi'lini
Pâdişahlar dürdi adlün defterin yakdı oda
Saçdılar begler hakîmler halka zulmün odını*

*Ey Sinân Ummî nazar kıl olma tevâhîdden cüdâ
Pâdişahlar pâdişahi pek bilür ef'âlini*

Ummî Sinan kendinden sonra irşâd faaliyetinde bulunan meşhur bir kaç halife yetiştirmiştir. Bunların içinde şair olanları da vardır. Özellikle Kütahyalı mutasavvıf sâir Gülaboğlu Askerî¹ Şeyh Mehmed Uşşakî el-Halvetî-ki bu zata Ü. Sinan'ın 1647'de bir ziyareti vardır. Şeyh Muslihiddin Uşşakî, Şeyh Ahmed Matlaî, Mûftî Derviş ve Niyazî Mısri en ünlüleridir. Mısri, bu halifelerin içinde daha başka bir yere sahiptir. Her şeyden evvel Ummî Sinan'dan sonra, manevî makamı Mısri temsil etmiş, fikir ve telkinleriyle, yazmış olduğu 35'e yakın tasavvufi eseriyle, Saray çevresi dahil büyük bir şöhrete ulaşmıştır.

Niyazî-i Mısri, bazı eserlerinde şeyhinden anekdotlar kaydetmiştir. Mısri;

1 Bkz. Melmed S. Aygen, Şair Mutasavvıf Gülaboğlu M. Askerî, (tarilsiz) Afyon, 192 sayfa.

*Dost illerinün menzili ki ali göründi
Dost-i dile derman olan Elmalı göründi*

mısralarıyla başlayan şiirinde Elmalı'nın maddî çehresinde Yusuf Ummî Sinan'ın manevî şahsiyetini anlatmaktadır. Bu şiirini tek nüshası bulunan hatıralarına kaydeden Niyazî-i Mısri, "...Azizüm Ümmî Sinan Hazretlerini ziyarete giderken Elmalı görüldükde tulû'itmiş idi bu şiir."¹ demektedir. Bir başka ilahisinde O, şeyhinin ilminin yüceliğini, ahlak ve faziletini anlatarak elde ettiği her türlü bilgi ve sırrın Ummî Sinan tarafından verildiğini dile getirmektedir. Şiir Mısri'nin başından geçen bir olay vesilesiyle söylenmiştir. Olay şudur:

Manevî makamlarını tamamlayan Mısri, müşşidinin isteği üzerine derişlere ve halka bir vaa'z verecektir. Kürsiye çıkar, fakat dili tutulur. Neticede şeyhine nazar eder. O anda dili çözülür ve konuşmaya başlar. İşte söz konusu şiir, bu konuşma sırasında Mısri tarafından irticâlen söylenmiştir:

*Eylesin Allah çok tahiyatı
Ana kim virdi 'ilm-i gayatı
Gizli sultandır sırr-ı Subhandur
Müşşid-i candur hep makalâtı
Kutb-ı halayık bahr-ı hakayık
Ferd-i Camidür hep makamâtı
Ey nice canlar yanın bekler
Bulmaduk derler bunda lezzarı
Arayup bulan kulluğın kılan
Telkînin alan buldı halâtı
Şehri Elmalı canda bulmalı
Ummî Sinandur şöhret-i Zatı
Şeyhini Hak bil ey Niyazî kim
Pîr yüzündendür Hak hidayatı*

Şair Askerî'nin Divan'nda da şeyhiyle ilgili bazı şiirler mevcut olup bunlar umumiyetle medhiyye mahiyetindedir.

Bu beyitlerden bazılarını aşağıya kaydediyorum:

*Askerî eydür dembeden Hakk'un şükür ihsanına
Ummî Sinan gibi ulu bürhânumuz vardur bizüm*

Şair Askerî "Ummî Sinan" mahlaslı bir şiirinde şeyhinin bütün özelliklerini ortaya koyar:

*Cismimün şehrinde mihmândur pîrüm Ummî Sinân
Gönlümün tahtında sultândur pîrüm Ummi Sinân
Varlığım cümle hayatım sıhhatüm oldur benüm
Cimsüme cân câna cânâdur pîrüm Ummi Sinân
Âşuman-ı dilde doğup zulmeti nur eyledi*

1 N. Mısri, Kelimat-ı Kudsiyye, Bursa İ. H. Ktp. Orhan Gazi Bl. NO: 690, varak 90b.

*Burc-ı canda şems-i tâbüundur pirüm Ümmî Sinan
Gitmedük rah-ı delâlete Hamdullah çok şükür*
.....

Niyazî Mısırî'nin hatıralarında Ummî Sinan'la ilgili bir paragrafı nakletmet yerinde olacaktır. Bu satırlarında Mısırî, şeyhinin tevazunu dile getirirken şöyle diyor:

"Bizüm azizimür kendi şeyhi (Eroğlu Nuri)'nin oğlu zuhurî Efendi dirler idi. Elmalı'ya geliyor haberin işidince karşı çıkmışlar, uzaktan birbirlerini görünce atlarından inmişler yüz üstüne düşmüşler. Sürüne sürüne kavuşup iki taraftan olan dervişler bir garra koparmışlar. Gûyâ kıyametleden bir gün olmuş..."¹.

Netice olarak belirtelim ki, Ümmî Sinan teke edebiyatımızın 17. Yüz yılın ilk yarısında yetiştirdiği büyük bir temsilcisidir. Şair alim, ahlakçı eğitimci taraflarıyla o müstesna bir kişidir. Yunus Emre'yle başlayan bir tarzın Anadolu sahasında Eşroğlu Vehhâb Ummî, Kaygusuz vb. gibi güçlü bir takipçisi olmuş; kendinden sonra Niyazî-i Mısırî gibi âbide bir şair mutasavvıf yetiştirmiştir.

Ummî Sinan'ın İlahiler müretteb bir divanda toplanmış olup nüshaları bazı kütüphanelerimizde bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç şü kütüphanelerdedir:

1- İstanbul Üniv. Ktb. Ty. No: 912 (tarihsiz) 2- Beyazîd Ktp. Ty. No: 3356 (istinsah tarihi 1298) 3- Süleymaniye / Haşim Paşa Bl. Ktp. Ty. No: 70 (İstinsah tarihi 1304) 4- Elmalı İlçe H. Ktp. No: 43 (istinsah tarihi 1138/1725)

1 Mısırî, a.g.e., vezak 40².